

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science
Volume 6 Issue 4, p. 837-862, April 2013

KUR'AN'DA ALLAH VE İNSAN ARASINDAKİ İLETİŞİM KODLARI

*THE CODES OF COMMUNICATION BETWEEN THE GOD AND THE
HUMAN IN THE QURAN*

Dr. Süleyman GÜMRÜKÇÜOĞLU

Öğretmen-MEB

Abstract

The Holy Quran is a book that includes the messages in relation to the communication process between the Creator and the created. Although it is a book centering Allah, its addressee is human as the very honorable of created ones. Moral and material development of human depends on healthy connection to be formed in these areas. While humankind makes communication in these areas, this makes reality of importance of communication for human and reality of ability to open himself out appeared, and also his/her existence realized.

The alienation of the human being both towards himself and the environment surrounding him has resulted in the unhappiness and spiritual dissatisfaction of the people. Therefore all the humanity has been drifting towards a huge dead end in terms of psychosocial aspects with each passing day. The fact that the human being isn't materially and spiritually satisfied has resulted in the human being's not being able to establish sound communication and relationship both between him and the God Almighty and the other realms of existence. The studies that have been being conducted in our era are absolutely far away from bringing solutions to the mentioned problem of the human being. Because these studies are within the context of unidirectional studies, which overlook appreciating the spiritual aspects of the human being, besides not perceiving the human being as a whole. However, the most distinct

feature of the communication and relationship covered by Holy Quran is the one that leads the people towards the truth, reality, peace and goodness

Human and his communication area forms existence area of divine messages. The communication presented by Quran is not a process having one dimension; and covering just material existence area but has many dimensions. Commencement and development of this process between the creator and the created one are provided by verbal or nonverbal elements. So, main objective of this process is to ensure transformation of Allah-human relation to Master-slave relation. To ensure this objective is possible by establishing a healthy communication level and environment.

Key Words: Quran, God, Revelation, Human, Asset, Communication

Öz

Kur'an, Yaratan ile yaratılan arasında iletişim sürecini oluşturan mesajlar içeren bir kitaptır. O, Allah merkezli bir kitap olmasına rağmen muhatabı eşref-i mahlûk olan insandır. İnsanın maddi ve manevi gelişimi, bu alanlarla kuracağı sağlıklı iletişime bağlıdır. İnsanoğlu bu alanlarla iletişimde bulunduğu sürece varlığını gerçekleştirip, kendini dışa açabileceği gerçeği, iletişimin insan için nedenli önemli olduğunu, ortaya çıkarmaktadır.

Modernitenin beraberinde getirdiği, insanın kendine ve çevresine yabancılaşma süreci, insanoğlunu mutsuzluğa ve mânevi doyumsuzluğa sürüklemiştir. Dolayısıyla insanlık, psiko-sosyal açıdan her geçen gün büyük bir çıkmaza sürüklenmektedir. İnsanın maddi ve mânevi doyuma ulaşamamasının sebebi; gerek Allah'la gerekse kendi ve diğer varlık alanlarıyla sağlıklı bir iletişim ve ilişki kuramamış olmasıdır. Günümüzde iletişim alanında yapılan çalışmalar insanın bu sorununa çözüm üretmekten uzaktır. Çünkü insanı bir bütün olarak ele almayan; insanın mânevi yönünü görmezden gelen tek yönlü çalışmalardır.

Kur'an'ın ortaya koyduğu ve gerçekleştirdiği iletişim ise, çok yönlü, hakka ve hakikate bağlı, barışa ve iyiliğe yöneliktir bir süreçtir. Dolayısıyla insan ve onun iletişim alanı, ilahi mesajların varlık alanını oluşturmaktadır. Kur'an'ın ortaya koyduğu iletişim tek boyutlu; sadece maddî varlık alanını kapsayan bir süreç olmayıp, bilakis çok boyutludur. Yaratan ve yaratılan arasında bu sürecinin başlaması ve gelişmesi, sözel veya sözel olmayan unsurlarla sağlanır. Bu sürecin ana hedefi ise, Allah-insan ilişkisinin Rab-kul ilişkisine dönüşmesini sağlamaktır. Bunun sağlanması, Allah-insan arasında sağlıklı bir iletişim düzeninin ve ortamının kurulması ile mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Allah, Vahiy, İnsan, Varlık, İletişim

Giriş

İlk insandan itibaren bütün insanların zorunlu olarak içinde olduğu iletişim, 19 yüzyıldan beri bilimsel çalışmalara konu olmuştur. Bir taraftan iletişim teknolojisi gelişirken, aynı zamanda iletişim bir bilim dalı olarak ele alınıp çeşitli sosyal branşlar açısından incelenmeye başlanmıştır.¹ Bütün bu çalışmalardan amaç, daha sağlıklı bir iletişim ortamının gerçekleşmesine katkı yapmaktır.

Bu yönüyle Kur'an'ı incelediğimizde, iletişim konusunu farklı varlık düzeylerine göre değişik açılardan ortaya koyan mesajlar içerdiği görülmektedir. Bu makalede Allah-insan ilişkisinin iletişim boyutu ele alınacak ve Allah-insan arasındaki iletişim yönü ve çeşitliliği ortaya konacaktır. Tabiidir ki, her insan Allah ile şu ya da bu şekilde bir ilişki içerisinde. Ancak var olan ilişkinin, olması gereken ilişkinin neresinde olduğu sorusunun cevabı, insanın dünya ve ahiret hayatını ilgilendirmesi bakımından son derece önem arz etmektedir.

Allah ve insan arasındaki ilişkiyi en genel ifadesiyle ontolojik, epistemolojik ve etik olmak üzere üç kısımda incelemek mümkündür.²

Ontolojik ilişki boyutunda, insanın Allah'ı tanınması ve varlığı var etme gücüne sahip olduğunu bilmesi önemlidir.³ Bu itibarla Kur'an'ın, varlığı anlamlandırma ve değerlendirme makamındaki insana verdiği ilk bilgi ontolojik boyutla alakalıdır.⁴ Varlıkla ilgili bu öncelikli bilgiye göre Allah etkin unsurdur ve fail konumundadır; insan ise pasif durumdadır. Ancak ontolojik ilişkinin şuuru varan insan için artık pasiflik söz konusu değildir. Zira Allah'ın ondan beklentilerine cevap vermek durumundadır. Şu halde "Tanrı-insan ilişkisi insanın varlık bütünlüğünde varolan bir ilişkidir. Bu ilişki, insanın şerefini ve haysiyetini azaltmaz, onun düşünen, bilen, gaye koyup gerçekleştiren bir varlık olmasını ortadan kaldırıp, onu Allah'ın elinde bir vasıta durumuna düşürmez. Aksine insanın asıl büyüklüğü, kendi varlık bütünlüğünden

¹ Nursel Telman/ Pınar Ünsal, *İnsan İlişkilerinde İletişim*, Epsiyon Yay., İstanbul 2005, s. 12.; Denis McQuail/Sven Windahl, *İletişim Modelleri*, çev. Konca Yumlu, İmge Kitapevi, Ankara 2005, s. 20; Merih Zillioğlu, *İletişim Nedir?*, Cem Yay., İstanbul 2007, s. 58-59 ; Aysel Aziz, *İletişime Giriş*, Aksu Kitapevi, İstanbul 2008, s. 105 vd.

² Ra'd 13/3-4, 16; Hicr 15/27; Enbiyâ 21/33; Nûr 24/45; Sa'd 38/27; Şûra 42/11; Nuh 71/13-17; Tîn 95/4.

³ Mehmet Vural, *İslam Felsefesi Sözlüğü*, Elis Yay., Ankara 2003, s. 298; Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi*, Selçuk Yay., Ankara 1996, s. 27-39; İbrahim Agâh Çubukçu, *İslâm Felsefesinde Allah'ın Varlığının Delilleri*, AÜİF Yay., Ankara 1978, s. 26 vd.; Mevlüt Uyanık, *Felsefi Düşünceye Çağrı*, Elis Yay., Ankara 2003, s. 268 vd.

⁴ 'Alak 96/1-2; Mülk 67/1, 2.

kaynaklanan Allah-insan ilişkisinde gerçekleşir.⁵ Allah'ın insanla kurduğu ontolojik ilişkinin amacı insanı kulluk boyutuna ulaştırmaktır.⁶

Allah, Kur'an'da kendisini bilginin kaynağı olarak tanıtmış ve kendisi hakkında insanı bilgilendirmiştir.⁷ Bilgisel düzeyde yaşanan bu ilişki sırasında Allah aktif rol üstlenmekte, kendisine ulaşılacak yol hakkında vahiy ve peygamberler aracılığıyla insanı bilgilendirmektedir. Bunun sonucu olarak, Allah insan arasında bilgisel bağlamda gerçekleşen epistemik ilişki başlar.⁸

Allah insan arasındaki yaratan ve yaratılan (ontolojik) ilişkisi ancak etik boyutta Rabb-kul ilişkisine dönüşebilecektir. Böylece Allah'ın insan için belirlediği yaratılış gayesi olan kulluğu ve Allah adına vekilliği gerçekleşmiş olacaktır.⁹ Aksi halde eğer Allah ile kendisi arasında ontik anlamda bir ilişkinin şuuruna varamazsa, epistemik ve etik boyutta da o insan için, yaşanabilecek olumlu bir tecrübe yoktur.

Bu iletişim düzeylerinde ontik ve epistemik ilişkiyi başlatan Allah'tır; etik ilişkiyi başlatan ise olumlu ya da olumsuz tavırla insandır, bu da insana ayrıca bir sorumluluk yüklemektedir.

Allah ve insan arasındaki mahiyet farklılığı,¹⁰ bu iletişim düzeninin ortaya konmasındaki zorluk olarak algılanabilir. Ancak iletişimin sadece karşılıklı konuşma ile sınırlı olmadığı düşünüldüğünde, bu sürecin ortaya konulması kolaylaşacaktır. Çünkü Yaratan ve yaratılan arasındaki ontolojik farklılıklar, beraberinde çok yönlü iletişim düzenini ortaya çıkarmıştır.¹¹ Bu iletişim sürecinin gerçekleşmesinde ve insanın bunun bir parçası olmasında, vahiy en önemli araçtır. Oldukça kapsamlı bir kavram olan 'vahiy', Allah'ın beşer ile ilişki boyutlarını göstermesi açısından önemlidir.

A) İletişim ve Vahiy

Kur'an'da Allah-insan diyalogunun farklı şekillerde gerçekleştiği görülmektedir. Allah bu gerçeği Kur'an'da şöyle vurgulamaktadır. "*Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur, yahut bir elçi gönderip izniyle ona dilediğini vahyeder. O yücedir, hakîmdir.*"¹² Bu ayette Allah, hem vahyin geliş yollarını hem de insanla olan konuşmasını özetlemektedir. Allah, insanla kimi zaman vasıtalı, kimi zaman da vasıtasız

⁵ Hüseyin Aydın, *İlim, Felsefe ve Din açısından Yaratılış ve Gayelilik*, DİB Yay., Ankara 1991, s. 169.

⁶ Zâriyât 51/56.

⁷ Ra'd 13/3-4; Enbiya 21/33; Nûr 24/45; Furkân 25/2, 59; Rahmân 55/7, 14-15.

⁸ Frithjof Schuon, *Varlık, Bilgi ve Din*, çev. drl. Şahabeddin Yalçın, İnsan Yay., İstanbul 1997, s. 28; Hanifi Özcan, *Epistemolojik Açından İman*, İFAV., İstanbul 1997, s. 109.

⁹ Bakara 2/30; Zariyât 51/56.

¹⁰ Şûrâ 42/11; İhlas 112/1-4.

¹¹ Faruk Beşer, "Vahiy", *Usûl, Adapazarı* 2005/1, sy. III, s. 48.

¹² Şûrâ 42/51.

olarak iletişim kurmaktadır.¹³ Bunu da gizli konuşma(kalbe indirme, ilham etme), perde arkasından konuşma ve vahiy meleği vasıtasıyla gerçekleştirmektedir.¹⁴

Kur'an'ın en temel iletişim kavramı olan vahiy, Allah'ın insanla iletişiminin ilk biçimidir. Kur'an'da vahyin hem sözlük, hem de terim anlamı bir arada kullanılmıştır. Genel manada, 'Allah'tan varlıklara gelen bildirim ve varlıkların da kendi aralarındaki bir tür iletişimi' olarak ifade edilmektedir.¹⁵ Vahiy kavramının lügat manasına baktığımızda; hızlı işaret, yazı, risâlet,¹⁶ mektup,¹⁷ ilhâm, gizlice söylenen söz ve bildiri, bilgilendirmek üzere başkasına ilkâ edilen her şey,¹⁸ imâ etmek,¹⁹ bir şeyi anlaşılır kılmak,²⁰ insanlara ve başka varlıklara gelen²¹ ve harflerden arındırılmış ses²² ve emir²³ anlamlarında kullanılmıştır. Bu anlamlar vahiy kelimesinin anlam içeriğini oluştursa da "bildirim" anlamı bunların hepsini barındırmaktadır. Bildirim, mesaj ve alıcının durumuna göre sözle, yazıyla, işaretle, ima ile olabileceği gibi ilhamla da gerçekleşebilir.²⁴

Vahiy kavramının ıstılah anlamlarına baktığımızda, Râğıb el- İsfehâni (öl. 502/1108.) vahiy; "Allah'ın peygamber ve velilerine gönderdiği ilahi sözler" şeklinde tarif ederken,²⁵ eş-Şerif el- Cürcânî (öl. 816/1413) "Bir manayı her hangi varlığa gizli ve süratli bir şekilde iletmek/ilka",²⁶ ez- Zürcânî ise (öl. 1367/1948) "Allah'ın kullarına bildirmek istediği hidâyet ve buyruklarını, onların arasından seçtiği peygamberlerine,

¹³ Ebû'l-Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşeri, *el-Keşşaf an Hakaiki't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vücuhi't-Te'vil*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1977, c. III, s. 475-476.

¹⁴ Subhî's-Sâlih, *Mebâhis fi 'Ulûmi'l-Kur'an*, Dâru'l- 'İlim, Beyrut 1968, s. 25.

¹⁵ Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*, Mısır 1961, s. 515; Ebû'l-Fadl Cemaluddîn Muhammed İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Dâru'l- Fikr, Beyrut 1990, c. XV, s. 379.

¹⁶ İbn Manzûr, age., c. XV, 379; İsfehânî, age., s. 515.

¹⁷ Ebû't-Tahir Mecdüddin Muhammed el- Fîrûzâbâdî, *el-Kamusü'l-Muhit*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1993, s. 1729.

¹⁸ İsfehânî, age., s. 515; İbn Manzûr, age., c. XV, 379.

¹⁹ İbn Manzûr, age., c. XV, s. 381.

²⁰ Ebû'l-Bekâ Eyyûb b. Mûsâ el-Hüseyinî el- Kefevî, *el-Külliyât*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1993, s. 918.

²¹ Fîrûzâbâdî, age., s. 1729.

²² İsfehânî, age., s. 515.

²³ Ali b. İsmail İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-Muhiti'l-a'zam fi'l-Luğa*, Ma'hedu'l-Mahtûtatî'l-Arabiyye, Kahire 1996, c. IV, s. 28.

²⁴ Nasr Hâmid Ebû Zeyd, *İlahi Hitabın Tabiatı*, çev. M. E. Maşalı, Kitâbiyât Yay., Ankara 2001, s. 54.

²⁵ İsfehânî, age., s. 515.

²⁶ Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerif el- Cürcânî, *et-Ta'rîfat*, İstanbul 1308., s. 40.

insanların alışık olmadığı gizli ve süratli bir yolla bildirmesi"²⁷ şeklinde tarif etmişlerdir. Bu tariflerde de görüldüğü gibi, lügat anlamlarında vahiy, bütün varlıklarla iletişimi ifade ederken, ıstılah anlamlarında ise tahsise gidilerek sadece Allah ile peygamberler arasında gerçekleşen iletişim yolu olarak ortaya konmuştur. Söz konusu anlamların ağırlık noktasını *bilginin ve mesajın* özel bir yolla, gizli ve hızlı bir tarzda bildirilmesi oluşturmaktadır. Bütün bu tanımlar vahyin bir iletişim biçimi olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.²⁸

Ayrıca, iletişim sadece vahiy kavramıyla da Kur'an'da karşılığını bulmamaktadır. Kur'an Kerim'de vahiy tekbir kavramla anlatılmamıştır: *İnzal, tenzil, teklim/kelam, kavil/söz, nida, ilka, rûh* gibi²⁹ kelimeler, daha çok vahiy anlamında kullanılırlar. Aslında tek bir şey gibi görünen bir mefhumun birden çok kelime ya da kavramla anlatılıyor olması, o mefhumun çok farklı yansımalarının bulunduğu işaret eder. Bunlar hep mutlak anlamdaki vahiy ile ilgili durumlardır. Oysa Allah ile genel olarak bütün yaratıkları, özel olarak da insan arasında o kadar çok irtibat ve iletişim kanalları vardır ki, bunların hepsini sıralamak mümkün olmayabilir. Kur'an-ı Kerim'de *ilham, keşf, ilmi ledün, keramet, tevessüm, istinbat, basîret, furkan, tefakkuh/fıkıh, tezekkür* gibi daha pek çok, fizikî ve tecrubî alan dışından bilgilenmeyi ve farklı anlama ve hissedişleri anlatan kelimeler mevcuttur ve bunların tamamıyla müteradif olmadıkları ve her birinin farklı bir iletişim çeşidini anlattığı açıktır. Ancak bütün bu kavramlarla anlatılan farklı iletişim ve bilgilendirmelerin odak noktasını, vahiy kavramı ifade etmektedir.³⁰

Yukarıda ifade edilen vahiy kavramının, biri genel, diğeri de özel olmak üzere iki anlam alanına sahip olduğu görülmektedir. Genel anlamda bütün varlıkları, özel anlamda ise yalnız peygamberleri içine almaktadır. Bu iki vahiy alanı, sonuçları açısından zorunlu ve bağlayıcıdır. İletişimde verilen mesajın amacı; hedef kitleyi harekete geçirerek bir davranış ve tutum içine sokmaktır.³¹ Dolayısıyla iletilen şey bir bakıma müessir faktör ve itici güç rolünü oynamaktadır. İlâhi mesajlar, peygamber için kullanıldığında, hemen ona tabi olup tebliğ başlanması, tebliğ edilen insanlar açısından ise bundan etkilenerken olumlu veya olumsuz tepki verme sonucunu doğurmasıdır.³²

B) Allah'tan İnsana Yönelik İletişim

Allah yarattığı her varlığa bir anlam ve değer katmıştır.³³ Bu varlıklar içinde insan en önemli olanıdır. Allah insanı en güzel biçimde yaratmış,³⁴ ona kendi ruhundan

²⁷ Muhammed Abdulazim ez- Zürkânî, *Menâhilu'l 'İrfân fi 'Ulûmi'l-Kur'an*, Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire 1943, c. I, s. 56.

²⁸ M. Zakyi İbrahim, "*Kur'an'da İletişim Modelleri: Allah-İnsan Etkileşimi*", çev: Burhan Sümertaş, DEÜİFD, sy: XXXI/2010, s. 243.; Abdülgaffar Aslan, *Kur'an'da Vahiy*, Ankara Okulu, Ankara 2000, s. 46-49.

²⁹ Bkz. Aslan, age. s. 49-65.

³⁰ Beşer, agm., s. 51.

³¹ İrfan Erdoğan, *İletişimi Anlamak*, Erk Yay., Ankara, 2002, s. 57.; Zillioğlu, age., s. 26.

³² Halis Albayrak, *Vahiy Gerçeği*, TDV. Yay., Ankara 1990, s. 108.

³³ Sâd 38/27.

üflemiş,³⁵ isimleri öğretmiş,³⁶ ve onu yeryüzüne halife kılmış,³⁷ göklerde ve yerde bulunan her şey onun emrine sunulmuş³⁸ ve onun için yaratılmıştır.³⁹ Göklerde ve yeryüzünde yaratılanların, insanın hizmetine sunulması ve insan için yaratılmış olması, insanın yaratılışının önemli bir gayesi olduğunun göstergesidir. Bu gaye Kur'an'da: "*Ben cinleri ve insanları ancak (beni tanısunlar) bana ibadet etsinler diye yarattım*"⁴⁰ ayetiyle belirtilmiştir. İnsanın yaratılış amacı Allah'ı tanımak ve O'na kulluk görevini yerine getirmektir. Dolayısıyla Kur'an'ın en temel konusu; Allah'ın bilinmesi ve insanın kurtuluşudur. Bunun gerçekleşmesi, Allah-insan arasındaki diyalogun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Fahreddin er-Râzî, bu diyalogun gerçekleşebilmesinin beş temele dayandığını belirtir.⁴¹

1. Kaynak: Vahyi gönderen ve vahyin kendisine izafe edilen (Allah).
2. Mesaj: Gönderilen şey (Vahiy).
3. Araç: Vahyin peygamberlere ulaşmasını sağlayan vasıta (Melek).
4. Hedef: Vahyin gönderildiği kimseler (Peygamberler ve insanlar).
5. Amaç: Peygamberler vasıtasıyla insanları manevî âleme yöneltmek.

Allah'ın insan tarafından bilinmesi, Allah'ın kendini insana bildirmesiyledir. Kur'an'daki âyetler incelendiğinde birçok âyetin ulûhiyyet konusuyla yakından ilgili olduğu görülür.⁴² Allah'ın insanla olan iletişiminde kulun her durumunun Allah tarafından bilinmesi Allah-insan ilişkisinin temel noktalarından birini oluşturur.⁴³ Dolayısıyla kulun Allah ile ilişki kurması ve bu ilişkinin doğurduğu bilinci kesintisiz olarak yaşama, hal ve kemâli dinin özünü oluşturmaktadır.

Kur'an'ın Allah'ın sözü (Kelâmullah) olarak nitelendirilmesi,⁴⁴ onun bir muhataba yönelik olmasını gerektirir. Çünkü *kelam*, "anamlı söz"ü ifade ettiği için, bir muhataba yönelik olması ve onu maddi-manevi açıdan etkilemesi, anlam kazanması

³⁴ Tîn 95/4.

³⁵ Hıcr 15/29.

³⁶ Bakara 2/31.

³⁷ Bakara 2/30.

³⁸ Lokman 31/20.

³⁹ Bakara 2/29.

⁴⁰ Zâriyât 51/56.

⁴¹ Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Râzî, *Mefatihü'l-Gayb*, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1985, c. XIV, s. 45-46.

⁴² Bakara 2/116-117; 163Al-i İmrân 3/2; 5-6, 18; Mâide 5/17, 72-76; Enâm 6/73; Yûnus 10/18; 66,68; Ra'd 13/2, 16, 33; İsrâ 17/22, 39,42; Hac 22/18; Ankebût 29/61, 62; Tegâbün 64/1-4.

⁴³ En'âm 6/73; Enfâl 8/47; Ra'd 13/9; Fussilet 41/54.

⁴⁴ Bakara 2/75; Tevbe 9/6.

için gereklidir.⁴⁵ Allah, ilâhi mesajları Peygamberlere muhtelif şekillerde iletse de bunlar arasından özellikle konuşmayı seçmesi,⁴⁶ O'nun konuşmayı tercihinde sadece bir şeyin herhangi bir şekilde iletilmesini değil, "kelam yoluyla" iletilmesini tercih ettiğini göstermektedir. Çünkü kelamın mütemmim cüzü, bir muhataba yönelik olmasıdır. Dolayısıyla da "hüden" ve "beyyinât" terimleriyle nitelen Kur'an'ı Kerim⁴⁷ ile muhataba(insanoğluna) ilahi mesajlar iletilmiştir.⁴⁸

Allah ile insan arasındaki iletişim, peygamberler aracılığı ile gerçekleşmiş ve bu iletişim neticesinde ilahî kitaplar teşekkül etmiştir. Bu iletişimin en son teşekkülü ve formu Kur'an'dır. Nitekim Kur'an'ın bir adı da *hablullah* (Allah'ın ipi)dir.⁴⁹ Kur'an, Allah'tan insana uzatılan bir ip, Allah ile insan arasında bir bağ, Allah ile kul, kul ile Allah arasındaki karşılıklı ilgi ve ilişkiyi sağlayan bir vasıtaadır. Hatta Allah tarafından gönderilen elçi ve kitapların öncelikli görevlerinin bu ilişkiyi düzenlemek olduğunu söylemek mümkündür.

Kur'an'a göre Allah ile insan arasında gerçekleşen iletişim iki yönlüdür. Birincisi, Allah'tan insana doğru gerçekleşirken, ikinci ise insandan Allah'a doğru gerçekleşir. Bu iki yönlü haberleşme iki şekilde gerçekleşir: Birincisi sözlü; her iki taraf da insan dilini kullanarak meramını anlatır. İkincisi ise sözsüz; Allah tabiat âyetlerini (işaretlerini), insan da bedeninin hareket ve işaretlerini kullanarak istek ve arzularını anlatır.⁵⁰

a) Allah'tan İnsana Sözlü İletişim

Allah ile insan arasındaki mahiyet farkı iki farklı varlık düzlemini meydana getirmiştir. Allah-insan iletişimi, aşkın olanla, insan arasında gerçekleşmektedir. Kaynak ve hedef arasında ontolojik açıdan denge ve eşitlik bulunmamaktadır. Zira maddi varlık alanında (insan-insan), konuşan ve dinleyen aynı düzeyde ontolojik eşitliğe sahip varlıklardır.⁵¹ Fakat Allah'tan insana doğru iletişimde, bu ana kural bozulur. Çünkü Allah ile insan arasındaki iletişim yatay değil, dikey düzlemde gerçekleşir. Allah-insan iletişiminin temel kavramlarından olan *inzâl* ve *tenzîl* fiilleri, Kur'an-ı Kerim'de vahiy anlamında kullanılan kelimelerin en yaygın olanıdır. Aralarında farklar bulunsun da, yüksekte düşüşü ve aşağıya iniş⁵² gibi eylemleri ifade etmesi sebebiyle "bir şeyi indirmek" anlamı ortak anlam alanıdır. Mekanî anlamda Allah'ın yukarılarda olduğu söylenemeyeceğine göre bu indirmenin tavandan zemine

⁴⁵ İsfehânî, age., s. 439; Necdet Çağıl, *İlahi Kelâmın Tabiatı*, İnsan Yay., İstanbul 2003, s. 14-15.

⁴⁶ Bakara 2/253; Nisa 4/164; A'raf 7/143.

⁴⁷ Bakara 2/185.

⁴⁸ Tahsin Görgün, "Kur'an: Vahyin Özünü", İslam'a Giriş, DİB. Yay., Ankara 2007, s. 57-58.; Çağıl, age., s. 14-15.

⁴⁹ Âl-i İmrân 3/103.

⁵⁰ Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul ty., s. 155.

⁵¹ Izutsu, age., s. 180; Ebû Zeyd, age., s. 83; Zeki Duman, *Vahiy Gerçeği*, Fecr Yay. Ankara 1997., s. 79.

⁵² İsfehânî, age., s. 488.

indirme gibi bir indirme olmadığını anlayabiliriz. Öyleyse burada tenzîl'den ziyade bir tenezzül söz konusudur ve bu da farklı varlık düzeyleri arasında bir geçişi, ulvî/aşkın olandan denî/dünyevî olana ontolojik bir yakınlaştırmayı, diğer bir ifade ile bir indirgemeyi anlatmaktadır.⁵³

Allah, insanla konuşmak isterse bir takım âyetler (işaretler) gönderir. Sözlü işaretler ile sözsüz işaretler arasında bir ayırım yoktur; her ikisi de Allah-insan iletişimini gerçekleştiren unsurları içerir. Vahiy, Allah ile insan arasındaki konuşmanın yalnız bir bölümüdür. Fakat sözlü olan âyetler vahiy kelimesiyle belirlenmiş çok özel bir sınıf oluşturdukları; mahiyet ve yapı itibarı ile sözsüz âyetlerden ayrı bir önem taşıdığı için sözlü vahiy, bir konuşma münasebetidir.

İslâm'a göre vahiy semantik açıdan Allah'ın konuşmasıdır.⁵⁴ Başka bir ifadeyle Allah'ın kendi iradesini insana açıkça anlayabileceği bir dille bildirmesidir. Allah'ın kendi iradesiyle yaptığı bu konuşma olmasa yeryüzünde hiçbir ilâhi din olmazdı. Allah, insana konuştuğu dille hitap etmiştir. Bu Allah'ın sadece kutsal kitap göndermesi demek değil, bizzat Allah'ın konuşmasıdır. Bundan dolayı vahiy, Allah'ın kelâmı olması yönüyle esrarengiz ise de, kelâm (konuşma) olması yönüyle de insan konuşmasının bütün özelliklerini taşır. Kur'an, vahiy anlatmak için normal insan konuşmasına ait, sözcük anlamına gelen *kelime'yi*⁵⁵ ve insan konuşmasına ait bir sözcük olan *kaul*⁵⁶ ifadelerini kullanmıştır. Vahiyi istisnâî bir konuşma durumuna getiren şey ise, o konuşmada konuşanın Allah (kaynak), dinleyenin insan (hedef) olmasıdır.

Vahiy kavramı hem sözlük ve ıstılâhi anlamları ile hem de Kur'an'daki kullanım alanları ile Allah'ın bütün varlıklarla olan iletişimini karşılayan bir kelimedir. Vahyin bu yönü, sözlü iletişimin temel unsuru olan vahiy kavramının iletişim açısından incelenmesini zorunlu kılmaktadır.

1) Vahiy öncelikli olarak haberleşme demektir. Haberleşme ise *iki-şahıs münasebetli* kelimeler gurubuna dahildir. Bu yönü ile vahiy kelimesi de *iki-şahıs münasebetli* bir terimdir, başka bir ifadeyle vahyin gerçekleşebilmesi için en az iki tarafın bulunması gerekir. Bu iki tarafa A ve B diyelim. Burada A aktif olarak hareket eder (A >>>>> B); bu hareketin kendisi, A'nın istek ve düşüncesinin, bir sembol veya semboller vasıtasıyla B'ye intikalinden ibarettir. Bu esnada asla karşılıklı bir diyaloga girmek, yani bir sözle karşılık vermek mümkün değildir; irtibat bir anda kurulur

⁵³ Beşer, agm., s. 51.

⁵⁴ Bakara 2/75, 253; Nisa 4/164; A'raf 7/143; Tevbe 9/6; Fetih 48/15.

⁵⁵ Bakara 2/75; Tevbe 9/6; Fetih 48/15.

⁵⁶ Bakara 2/59; A'raf 7/162; Müzzemmil 73/5.

ve kesinlikle B mukabelede bulunamaz, “Biz de Musa’ya asanı at diye vahyettik....”⁵⁷ Bu yönüyle vahiy tek yönlü bir iletişimdir.

2) Vahiy’in sözlü bir haberleşme olma zarureti yoktur; yani iletişim amacıyla kullanılan sembollerin, kevnî âyetlerde olduğu gibi, dilsel semboller olması zorunlu değildir, ama dil sembolleri de kullanılabilir.

3) Vahiy teriminde, daima bir sırlılık, gizlilik manası vardır; başka bir deyişle bu tip bir haberleşme/iletişim ve konuşma çok gizemlidir. A ile B arasındaki iletişim çok özel bir durumdur. A kendisini açıkça B’ ye tanıtır, ama bu haberleşme öyle bir yoldan yapılır ki haberleşmenin muhtevasını başkaları anlayamaz.⁵⁸

Bu açıklamalar çerçevesinde, vahyin gerçekleştiği üçüncü şekilde, Cebrail vasıtasıyla gönderilen kelimelerin ansızın doğrudan Hz. Peygamber’in kalbine bırakıldığını,⁵⁹ bu süreçte Hz. Peygamber’in, kelimeleri kalbinde hazır bulduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla fevkaledede gizli, gizemli ve süratli bir biçimde gerçekleşen vahiy sürecine, üçüncü şahıslar müdahale edememektedir.

Kur’an’da vahiy ifade etmek için kullanılan “kelime” kavramı her ne kadar iki şahıs arasında gerçekleşen iletişimi tanımlıyorsa da Kur’an’daki kullanımında Allah ile peygamber arasında bir aracı daha vardır. Vahiy kavramına bu açıdan bakıldığında (A >>>> B >>>> C) başlangıç noktası Allah, bitiş noktası peygamber, aracı da melek Cebrail’dir.⁶⁰

Aynı zamanda vahiy meleği Cebrail, Allah ile peygamberler ve insanlar arasında elçilik yaptığından rasûl sıfatıyla anılmaktadır. Bu yönüyle vahiy kavramı (A >>> B >>> C >>> D) başlangıç noktası Allah, aracı vahiy meleği Cebrail, hedef peygamberler ve insanlardır. Bu süreçte Peygamber sadece ilâhî vahiy alan bir insan değil, aynı zamanda bu mesajı insanlara aktaran elçi konumundadır.⁶¹

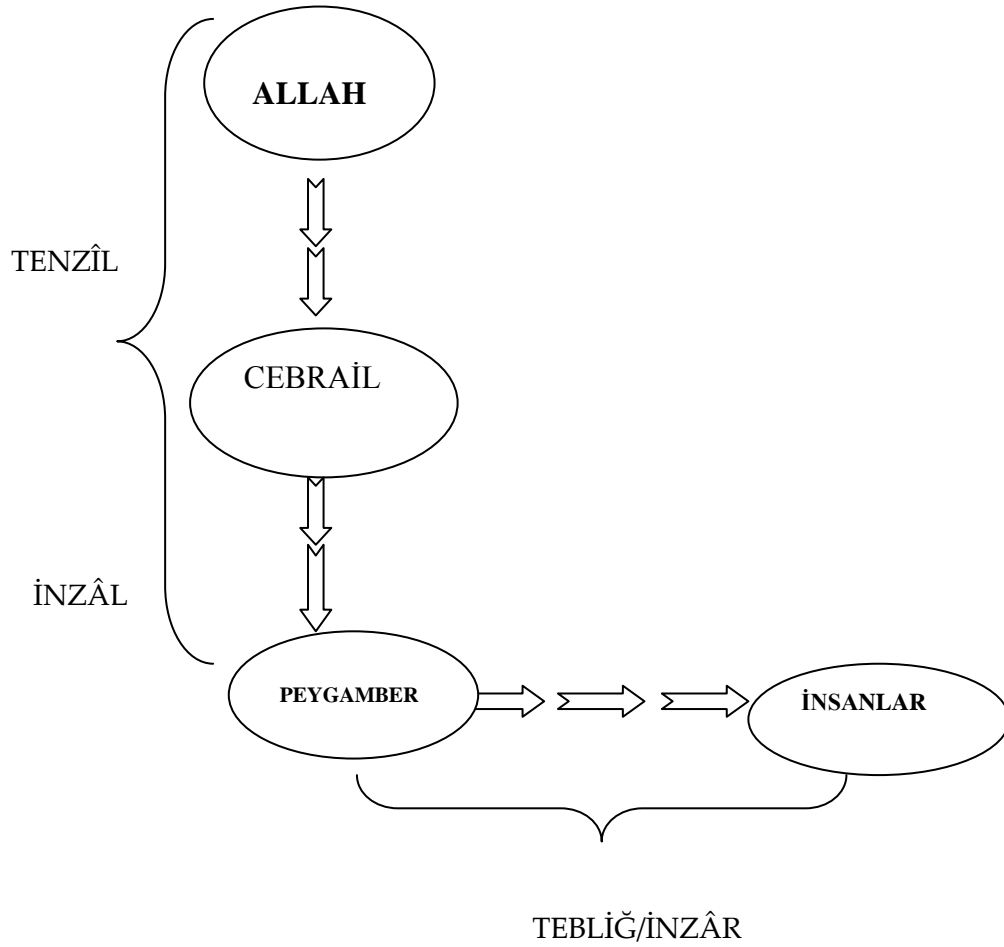
⁵⁷ A’raf 7/117.

⁵⁸ Izutsu, age., s. 181-183.

⁵⁹ Muhammed Tahir İbn ‘Âşûr, *Tefsirü'l- Tahrir ve't- Tenvîr*, yy., trs., s. 142.

⁶⁰ Izutsu, age., s. 206.; Zemaşşeri, age., c. III, s. 475; Çağıl, age.,65.

⁶¹ Izutsu, age., s. 207; İzzet Derveze *Kur’anü'l- Mecid*, Ekin Yay., İstanbul 1997, s. 17.; Aslan, age., s. 201.

Şekil 1: Allah ile insan arasındaki diyagramatik yapı.⁶²

Vahiy sürecinde kaynağı Allah olan bir söz için, geri bildirim gerekli olmadığından, iletişimin tek yönlü olması iletişimi bozmaz.⁶³

Allah-insan iletişiminde, verici (Allah) aşkın olanı temsil ederken, alıcı (insan) düşük varlık düzeyini temsil etmektedir. Ontolojik uyumsuzluğun bulunduğu bir ortamda dilsel bir iletişimin gerçekleşmesi mümkün değildir. Bunun

⁶² Bu diyagramatik yapının dikey olarak gösterilmesi, iki temel nedene dayanmaktadır. Birincisi, inzâl ve tenzîl kelimelerinin şekli boyutu Kur'an'ın kavramsal çerçevesine uygun olarak gösterilmesi, ikincisi ise, Allah ile insan arasında ontolojik ayırımın Kur'an'da bu şekilde vurgulanmış olmasıdır. Ayrıca Kur'an'ın Hz. Muhammed (s.a.v) tarafından insanlara tebliği diyagramatik olarak gösterilmek istenirse, Hz. Peygamber'in beşer olması sebebiyle insanlarla münasebetinin (tebliğ ve inzâr) istikameti, yatay düzlemdir. Bunu için insanlarla aynı varlık düzlemi içinde gösterilmiştir. (Bkz. Ebû Zeyd, age., s. 68)

⁶³ Muhsin Demirci, *Vahiy Gerçeği*, İFAV Yay., İstanbul 1996, s. 58.

gerçekleşebilmesi, kaynak ve alıcının aynı iletişim düzleminde bulunmalarını gerektirir.

Bazı İslâm âlimleri bu konuya dikkat çekmişlerdir. Bunlardan Buhâri şârihlerinden Kirmânî (öl. 786/1384)'nin konuyla ilgili yorumu şöyledir: *“Vahiy, melekle insan arasında meydana gelen olağanüstü bir konuşmadır. İki taraf arasından bir çeşit eşitlik gerçekleşmedikçe, yani konuşan ile dinleyen arasında bir ilişki olmadıkça, karşılıklı bir kelime alış-verişi, öğretim ve öğrenim mümkün değildir. Böyle bir durumda melekle insan arasında iletişim nasıl kurulabilir? Bunun iki yolu vardır. Ya dinleyen konuşanın etkisiyle derin bir kişilik değişikliğine uğrar, ya da konuşan dinleyenin sıfatlarına bürünür. Resûlullah'ın vahiy alması her iki şekilde de gerçekleşmiştir.”*⁶⁴

Bu konuda görüş beyan eden alimlerden biri de Zerkeşi (öl: 794/1391)'dir. Ona göre Hz. Peygamber ya kendisinin melekleşmesi ile ya da aracı meleğin insan sûretine girmesiyle Allah ile konuşmuş ve ondan vahiy almıştır.⁶⁵

İbn Haldun (öl: 808/1405) da bu hususta peygamberlerin meleklerle münasebet kurmalarını, ancak kendilerinin melekleşmesiyle mümkün görmektedir. Bunun da yolu, peygamberlere mânevi bir kuvvetin gelip kendilerini etkilemesi ve tabiatlarını değiştirmesiyle gerçekleşir. İlâhi cezbeden ötürü yüce olan ruhlar, beşer olma özelliğinden sıyrılmışlardır. Bu cezbe anında peygamberler, fısıldanarak söylenen sözleri işitir ve anlarlar.⁶⁶ İbn Haldun'un ifade ettiği *“beşerilikten sıyrılmaya ve melekleşme”* durumu, fiziksel bir değişimi değil, geçici ve hızlı manevi değişimi belirtir.⁶⁷

İnsanın, üstün varlıklarla iletişim kurması ancak tabiatının değişimiyle mümkündür. Bu durum, insanda maddi ve mânevi ızdıraplar, sıkıntılar, meydana getirir. Peygamberler bu müstesna anları yaşayan insanlardır. Konuyla ilgili olarak Hz. Aişe: *“Ben onu en soğuk günde kendisine vahiy gelirken gördüm, alnından ter damlaları akıyordu.”* rivayetinde bulunmuştur.⁶⁸ Bazı hadislerde aracı meleğin vahiy getirdiği esnada Rasûlullah'ın renginin sarardığı, bazen titrediği, bayılır gibi yere düştüğü, bazen de inlediği zikredilmiştir.⁶⁹

Bu açıklamalar göstermektedir ki, Hz. Peygamber vahiy alma anında beşeri özelliklerinin ve iradesinin dışına çıkarak tamamen ilâhi iradenin yönetimine giriyor ve Cebrail'in getirdiği vahiy, Rasûlullah, onunla mânevi yönden aynı seviyeye geldikten sonra alıyordu. Bu süreç ancak vasıtalı vahiy için düşünülebilir. Çünkü bu vahiy tarzında peygambere vahiy getiren ve bunu onlara çeşitli şekillerde ileten aracı

⁶⁴ Abdullah Şemseddin Muhammed el- Kirmânî, *Sahihü'l-Buhâri bi-Şerhi'l-Kirmani*, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut 1981, c. I, s. 28.

⁶⁵ Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed ez- Zerkeşi, *el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut t.y., c. I, s. 229.

⁶⁶ Ebû Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Zakir Kadiri Ugan, Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı kültür eserleri dizisi, Ankara 1986, c. I, s. 217.

⁶⁷ Ebû Zeyd, *age.*, s. 74

⁶⁸ Buhâri, *Bed'ul-Vahy*, 2; Şehâdât, 15.

⁶⁹ Buhâri, *Fedâilu'l-Kur'an*, 2.

melek Cebrâil'in bizatihi kendisidir. Yatay düzlemde gerçekleşen bu vahiy, iletişim yönüyle dilsel bir metne dönüştürülmüştür.

Vasıtasız vahiye ise bu özellik yoktur. Çünkü o, isminden de anlaşılacağı gibi Peygamberlerin kalbine direk ilkâ edilen vahiye'dir.

Peygamberlerin yaşamış olduğu vahiy tecrübesinin gerçek mahiyeti ancak peygamberler tarafından idrak edilebilir. Peygamberlerin yaşamış olduğu bu ruhsal tecrübe, insanlara ancak semboller ve örneklerle anlatılmıştır. Peygamberlerin ilâhi sözlere muhatap oluşunun içyüzünü algılama ve tanımlama imkanına sahip değiliz. Allah ile peygamberler arasındaki iletişimin boyutları ve nasıllığı bizim için sırdır. Çünkü Allah (kaynak) sınırsız ve mutlak, peygamber (alıcı) ise zaman ve mekânla sınırlıdır. Bu ontolojik ayrılık neticesinde peygamberler, Allah'ın düzeyine çıkamayacağına göre, Allah mesajını, zaman ve mekânla sınırlı olan insan seviyesine indirgemıştır.

b) Allah'tan İnsana Sözsüz İletişim

Kur'an'da Allah, insanla iletişim kurarken, onun uzak ve yakın çevresini oluşturan bitkilerden, çiçeklerden, ağaçlardan, dağlardan, hayvanlardan, sema ve yıldızlardan örnekler vermektedir. Birçok âyette, insanın dikkati doğaya ve çevreye yönlendirilerek, aktif ve dinamik bir iletişim ortamı kurulması amaçlanmıştır. Bunlar bütün evrende bulunduğu gibi insanın kendi bünyesinde de bulunmaktadır. Kur'an bu gerçeği şöyle ifade etmektedir: “ Biz âyetlerimizi hem âfak'ta (insanın dışında), hem de enfüste (kendi nefislerinde) onlara göstereceğiz. Böylece Kur'an'ın gerçek/hak olduğunu anlayacaklardır...”⁷⁰

Bundan maksat, insanı tefekküre yönelterek, Allah'ın yüceliğini kavramasına yardımcı olmaktır. Bu çerçevede bütün kâinât, Allah'ı anlatan bir kitap gibidir; her şey ona işaret etmektedir. Buna göre göklerin ve yerin yaratılması, gece ve gündüzün ardarda gelişi, toprağı diriltmek üzere yağmurun indirilişi, canlıların var edilmesi, bulutların boyun eğmiş bir şekilde havada yüzmeleri, arının insanlar için bal yapması, hayvanların çeşit çeşit yaratılması, hayvanlar tarafından insanlara süt hazırlanması birer işarettir.⁷¹

Güneşin bir aydınlık, Ay'ın bir nûr kılınması, yılların sayısı bilinsin diye Güneş'e ve Ay'a durakların konması, gökyüzünün bir tavan yapılması birer âyettir.⁷² Tanenin ve çekirdeğin yaratılması, sabahın gecenin içinden çıkıp gelmesi, gecenin dinlenme zamanı yapılması, karanlığın derinliğinde yol bulmak için yıldızların bir

⁷⁰ Fussilet 41/53.

⁷¹ Bakara 2/164; Âl-i İmrân 3/190; Nahl 16/65-69; Câsiye 45/5.

⁷² Mufessirlere göre; güneş, ay, yıldızlar ve onların bir hesap içinde ki dönüşleri, göklerdeki var olan her türlü şey Allah'ın işaretleridir. (Bkz. Zemahşeri, age., c. II, s. 571; Râzi, age. c. XI, s.175)

lamba gibi var edilmesi, insanların tek bir nefisten yaratılması, gökten inen su ile bitkilerin büyütülmesi, her türlü meyvenin var edilmesi de birer âyettir.⁷³ Bu konuda Kur'an'da "İşte bunlar Allah'ın âyetleridir. Bunları sana gerçek olarak okuyoruz. Artık onlar Allah ve Onun âyetlerinden sonra hangi söze inanacaklar." ⁷⁴ buyrulmaktadır.

Bütün bunlar basit bir tabiat olayı olarak düşünülmemelidir. Allah görülen âlemi çeşit çeşit âyetlerle (anlamli işaretlerle) donatmıştır. Mesaj yönü itibarıyla, insanları uyaran ve bilgilendiren Kur'an âyetleri ile kâinat âyetleri arasında hiçbir fark yoktur. Eğer insan, evreni ve tabiatı bağımsız bir gerçeklik alanı gibi değil, daha yüksek bir gerçekliğin aynası gibi tefekkür etmeyi öğrenir, kendisine bir şeyler söyleyen, mesaj ulaştırıcı geniş bir semboller hazinesi gibi görebilirse tabiatın kendisi de insana yardımcı olacaktır.⁷⁵ Böylece insan, akli melekelerini kullanarak, kevnî âyetleri Allah ile haberleşme ve iletişimde kullanabilecektir.⁷⁶ Kur'an'da bu konuya en güzel örnek olarak Hz. İbrahim'in tabiat olayları karşısındaki sorgulaması ve tutumu verilmektedir.⁷⁷ Hz. Peygamber de, Allah'ı bilmenin yolunun bizzat O'nun zatı üzerinde değil, yarattığı varlıklar üzerinde düşünmekle mümkün olabileceğini işaret etmiştir.⁷⁸

Kevni âyetler, bütün insanlığa hitap eder. Aklî yeterliliğe sahip herkes, bu işaretlerden yararlanarak Allah'la iletişim kurabilir. Kevnî âyetlerle iletişim, mahiyeti gereği sözsüz iletişim yoludur. Nasıl ki yola dikilen işaretler, yolcunun gözlerini kendilerine değil, gideceği istikamete yöneltirse her tabiat olayı da bizim dikkatimizi kendi üzerine değil, kendilerinin ötesinde olan bir istikamete yöneltmeye çalışır. Bu sadece bir tabiat olayı değil, ondan öte bir işaret ve semboldür. İşte Kur'an'a göre birer âyet olan bütün tabiat olayları Allah'ın varlığını ve teklîğini düşünmeye yönelten birer işarettir.⁷⁹ İşte bu işaret ve şifreler sözsüz iletişim araçlarıdır ve bütün insanlığa doğrudan doğruya hitap eder. Bu tür iletişimde Allah ile insanlar arasında aracı yoktur. Burada Allah, insanların önüne sadece bir takım şifrelerle donatılmış evreni koymakta ve kendisiyle iletişimin, evren üzerinde gözlem, tekkül ve tefekkür suretiyle kurulmasını istemektedir.⁸⁰

⁷³ En'âm 6/95-99.

⁷⁴ Câsiye 45/6.

⁷⁵ Seyyid Hüseyin Nasr, *İnsan ve Tabiat*, çev: N. Avcı, Yeryüzü Yay., İstanbul 1982, s. 122.

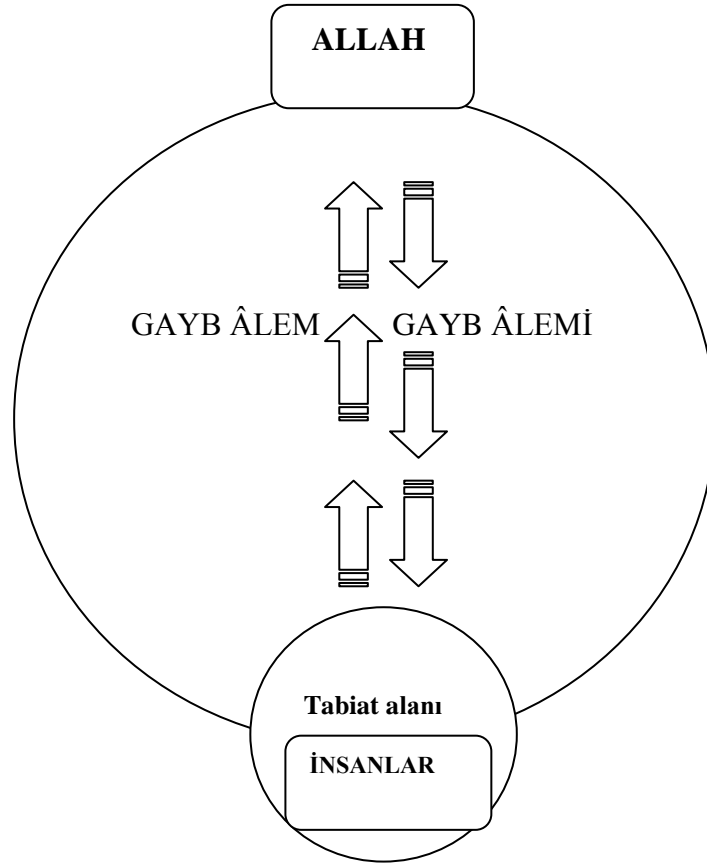
⁷⁶ Yûnus 10/101; Ankebût 29/20; Zâriyât 51/20-22.

⁷⁷ En'âm 6/75-79.

⁷⁸ İsmail b. Muhammed el-'Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ, Dâr İhyau't-Turasi'l-'Arabi*, Beyrut 1932, c. I, s. 311.

⁷⁹ İzutsu, age., s. 156; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Ufuklar Neşriyat. İstanbul 1998, c. IV, s. 114.

⁸⁰ Hac 22/18; Câsiye 45/13.

Şekil 2: Kevni âyetler ile iletişim(Sözsüz iletişim)

C) İnsandan Allah'a Yönelik İletişim

Allah, insanı yarattıktan sonra onu kendi haline bırakmamıştır. Bu sebepten insana sözsüz âyet olan kâinatı (keşif), kendi varlığının açık belgeleri olarak sunmayı yeterli görmeyerek ona sözlü mesajını (vahyi) da göndermiştir.⁸¹

İnsanın gerek sözel âyetlere gerekse keşif âyetlere karşı tavrı ve cevabı yaratan ile olan ilişkisinin temelini oluşturmaktadır. Kur'an'a göre bu mesajlara iki cevaptan biri verilebilir ki; kabul imanı, red inkarı gerektirir.

Allah'ın bilinmesi, mevcudiyetinin ve uluhiyyetinin tanınması demektir ve imanı gerektirir. Bu nedenle iman; Allah'ın varlığını ve uluhiyyetini bilmek, tanımaktır. Böylece iman, yaratmanın gayesinin hem özü, hem de çerçevesidir. Yalnız

⁸¹ Halis Albayrak, *Kur'an'da İnsan-Gayb İlişkisi*, Şule Yay., İstanbul 1993, s. 260.

iman, sadece bir bilme, bir zihni hal değil, bununla beraber bir yaşayış halidir. Yaşayışa ve davranışa dönüşmüş iman, Allah'a karşı saygı ve sevgi olarak gerçekleşir.⁸²

İmanla birlikte insan, Allah ile iletişimin ilk basamağını gerçekleştirirken, inkarla da bütün bağlarını koparmaktadır.

Garaudy'e göre "İslâm'ın en can alıcı konusu, bütün tezahürlerinde, müslüman kalbinin, insanın Allah'a yükselişi ve Allah'ın insana tenezzül buyuruşudur. Kendi kendinin içinde, her insan Allah'ı bulabilir."⁸³ İşte mümin bir yandan güzel amelleriyle aşkın olan Allah'a kalben yükselmeye çalışırken, bir yandan aynı Allah'ı içkin yanılla derin bir şekilde hissedebilmektedir. Ne insanı ilah'laştırmak, ne de Allah'ı insanlaştırmak durumuna düşmeksizin, her varlık kendi varlık alanında kalmak şartıyla birbiriyle irtibat halinde olabilmektedir.

Allah'ın insanı kendisine ve üstün değerlere yükseltmesi rastgele değil, bir seçimdir. "...Allah kendisi için kendine yönelenlerden dilediğini seçer..."⁸⁴ şeklindeki âyet bu duruma işaret etmektedir.

Allah, insanın tercihine göre yaratır. Bunu söylerken asla Allah'ın yaratmasını, insanın belirlediği şekilde Allah'ı determine eden bir yaklaşımı kastetmiyoruz. Kast edilen, iletişimde *karşılıklık* prensibinin bir gereği olarak Allah'ın, insanın eylemlerine, tavırlarına, yönelişine mukabil tavırlar ve eylemler ortaya koymasıdır. Dolayısıyla insanın tutum, davranış ve ihtiyaçları vahyin şekillenmesinde etkili olmuştur.⁸⁵

Vahyin toplumsal ve bireysel ihtiyaçlar doğrultusunda şekillenmesi, vahyin çoğu kez toplumu değiştirip dönüştürürken, toplumun kültür yapısını, örf ve adetlerini, fiziksel ve ruhsal durumlarını, beklenti ve ihtiyaçlarını dikkate alarak onun arkasından gittiğini gösterir.

Bu durum vahyideki antropolojik unsura işaret etmektedir. Dolayısıyla psiko-sosyal ihtiyaçlar vahye etki etmiştir. Bu durum, vahyin, daima yaşanan hayatla iç içe ve insan sorunlarına cevap veren bir özellikte olduğunun açık bir kanıtıdır.⁸⁶ Hz. Peygamber'e bir soru sorulduğunda veya bir olayla karşılaştığında, o ana kadar gelmiş bir vahiy varsa onu kullanıyor, yoksa bir süre vahyin gelmesini bekliyordu.⁸⁷ Özellikle umuma ait önemli konularda vahyi bekler ve kararlılıkla bunu sürdürerek "*Allah'ım (vahyin kapısını) aç*"⁸⁸ diye dua ederdi.

⁸² Aydın, age., s. 181 vd.

⁸³ Roger Garaudy, *Yaşayanlara Çağrı*, çev.: Cemal Aydın, Nûri Aydoğmuş, Pınar Yay., İstanbul 1986, s. 254 vd.

⁸⁴ Şûrâ 42/13.

⁸⁵ Ebû Abdülaziz Şah Veliyyullah Ahmed b. Abdürrahim Dihlevi, *Hüccetullahi'l- Bâliğa*, çev.: M. Erdoğan, İstanbul 1994, c. I, s. 340 vd.

⁸⁶ Demirci, age., s. 95 vd.

⁸⁷ Mehmet Erdoğan, *Akıl-Vahiy Dengesi Açısından Sünnet*, İFAV Yay., İstanbul 1995, s. 35-36.

⁸⁸ Müslim, Liân, 10.

Kısacası vahyin hedefi; insanı Yaratıcı ile aracısız, doğrudan bir ilişki içine sokarak vahyin bütünlüğüne ulaşmasını sağlamaktır.

a) İnsandan Allah'a Sözlü İletişim

İnsanın Allah ile olan sözlü diyalogu ibadet vasıtasıyla gerçekleşir. Bu gerçeği Kur'an "Eğer dualarınız (ibadetiniz) olmasa Rabbim size ne diye değer versin?..."⁸⁹ şeklinde beyan ederek, insanların varlık sebebi olarak belirtmiştir.⁹⁰ İbadetin özü ise duadır.⁹¹ Hz. Peygamber'in "Dua ibadetin özüdür."⁹² hadisinde de belirtildiği üzere dua, insanın Allah'a kulluk çerçevesinde işlediği fiillerin pek çoğunu kapsayan geniş bir kavramdır. Bu şekliyle kulluğun en önemli unsuru olmasından dolayıdır ki, Kur'an'a baktığımızda birçok âyette dua kökünden türeyen fiillerin, ibadet kavramının yerine geçecek şekilde kullanıldığı görülür.⁹³

Kişinin yaratıcısıyla iletişim kurması anlamında dua, tek yönlü olmayan, yaratıcı ile kul arasındaki haberleşmedir.⁹⁴ Bu haberleşme isteği, insana tabii ve doğal bir olgu olarak doğumundan itibaren, insan tarafından mutlaka karşılanması ve kişisel anlamda tatmin edilmesi gerekir.

İnsan, içinde bulunduğu zor ve sıkıntılı durumlardan kurtulmak, kötü durumlara maruz kalmamak için Allah'ı hatırlar, aczini, güçsüzlüğünü ve kusurlarını samimiyetle itiraf ederek O'ndan yardım ister. Kötü durumdan kurtulma isteği, onu işlediği günah ve kusurlar sebebiyle pişmanlık duymaya ve kalbini temizlemeye, Allah'ı övüp onu yüceltmeye, af dilemeye sevk eder. Bazen sıkıntıdan kurtulduğu, nimet ve rahata kavuştuğu için memnuniyetini dile getirir. Dua bazen tabiattaki nizam ve estetiği derinden müşahede eden, mutlak kemal, güzellik ve gerçekliği sezen kişinin içinde meydana gelen hayranlık duygularının da ifadesi olur.⁹⁵ Duada asıl hedef kulun yaratıcısı ile irtibata geçmesi ve onunla diyalog kurmasıdır.

İnsan, dua ile her şeyin yaratıcısı ve sahibi olan Allah'a O'nu sevdiğini, nimetlerine şükrettiğini ve O'nun iradesi doğrultusunda her zaman hareket etmeye hazır olduğunu gösterir. Kişinin Allah'la olan ilişkisi, onun dışındaki tüm uyarıcıları

⁸⁹ Furkân 25/77.

⁹⁰ Zemaşşeri, age.,c. III, s. 289.

⁹¹ Kur'an'da yirmi yerde geçen dua; Allah'a yakarma, istek ve ihtiyaçları arz ederek O'nun lütfünü dileme, çağırma, seslenme, davet etme, ibadet etme, yardıma çağırma, bir durumu arz etme, Allah'ın birliğini tanıma, isnat, iddia etme, nida, niyaz, yalvarma ve namaz anlamlarına gelmektedir.(Bkz: İsfehâni, age., 315; İbn Manzûr, age., c. XVI, s. 250.)

⁹² Tirmizi, Da'avat, 1.

⁹³ En'âm, 6/71; A'raf 7/194-197; Yûnus, 10/106; Nahl, 16/86;İsrâ, 17/71 Hac 22/73; Mü'min, 40/74.

⁹⁴ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, TDV Yay. Ankara 1998, s. 221.

⁹⁵ Selahaddin Parlador, "Dua", DİA, Ankara 1994, c. IX, s. 530.

etkisiz hale koyacak ruhi bir yoğunlaşmayı gerektirmektedir.⁹⁶ Allah ile kul arasındaki bu haberleşme münasebeti devam ettiği sürece, insanın huzursuz veya mutsuz olması düşünülemez.

Bilindiği üzere vahiy iletişimde Allah, mesajlarını doğrudan Peygamberler aracılığı ile insanlara iletmektedir. Bu iletişimde Allah'tan insana yönelik sözlü konuşma şekli vahiy, insandan Allah'a yönelik sözlü konuşma ise duadır.⁹⁷ Dua, insanın mevcudatın yaratıcısı olan görünmez bir Varlık'la fikren ve hissen münasebete geçmek için yapılan gayret, şuurun Allah düşüncesi ile kendinden geçtiği mistik ve esrarlı bir hal, insanın külli hakikatle temas kurması ve onunla özel bir konuşma biçimidir.⁹⁸ Başka bir ifade ile, insanla Allah arasında gerçekleşen bir tür diyalogtur.

Allah-insan münasebetinde insan daima pasif kalmaz, bazen o da Allah ile sözlü bir ilişki başlatır ve onunla lisan yoluyla konuşmak ister. Bunun neticesinde iletişimin yönü, vahiyde yukarıdan aşağıya doğru iken, duada ise aşağıdan yukarıya doğrudur.⁹⁹ İnsanoğlu Allah'la doğrudan konuşma imkanına sahip değildir. Normal bir diyalogun olabilmesi için varlıksal eşitlik bulunmalıdır. Bu iletişimin temel ilkesidir. İşte bu ilkeyi bozacak bir durum ortaya çıktığında insan Allah'a hitap edebilir. Bu hal öyle bir haldir ki, bu halde insan, kendi zihnini günlük durumunun üstünde bulur. Böyle bir durumda insanın zihni gerilir ve kopma derecesine gelir. Yakarmadaki ruhi ve şuûri yoğunluk tüm varlığımızla, vücudumuzun zerrelere ile ruh gücümüzle ve samimiyetle bütün kuvvetimizi seferber ederek istemeyi gerçekleştirebilirsek, mutlak isteyiş gerçekleşmiş olur.¹⁰⁰ Bu olağanüstü hal, ruhun ve zihnin Allah'a yönelmesiyle gerçekleşen bir konuşma durumudur. Kur'an, bu durumu şöyle beyan etmektedir: “ Rabbinize alçak gönülle ve yüreğinizin ta derinliklerinden gelerek dua ediniz...”¹⁰¹ “ ...Gerçekten bütün peygamberler hayır işlerinde koşuşurlar, umarak ve korkarak bize yalvarırlar...”¹⁰²; “ Onlar geceleyin yataklarından kalkarlar. Korku ve ümit içinde Rabblerine dua ederler...”¹⁰³

Hız. Peygamber, Allah'la diyaloga girilen duanın mahiyetini şöyle ifade etmiştir. “ Kabul edileceğine güvenerek Allah'a dua ediniz ve biliniz ki Allah, gaflet içinde bulunan bir kalpten gelen duayı kabul etmez.”¹⁰⁴

⁹⁶ Alexis Carrel, *Dua*, çev. M. Alper Yüçetürk, Yağmur Yay., İstanbul 1967, s. 36.

⁹⁷ Muhammed İkbâl, *İslâm'da Dini Düşüncenin Yeniden Doğuşu*, çev.: Ahmet Asrar, Birleşik Yay., İstanbul 1984, s. 90.

⁹⁸ Vahdettin Başçı, *Gazali'de İbadet Kavramının Felsefi Bir Tahlili*, AÜİF. Yay., Erzurum 1994, s. 7; Carrel, age., s. 27 vd.

⁹⁹ Izutsu, age., s. 224.

¹⁰⁰ Ali Şeriatî, *Dua*, çev.: Ali Erçetin, Birleşik Yay., İstanbul 1999, s. 125.

¹⁰¹ A'raf 7/55.

¹⁰² Enbiyâ 21/90.

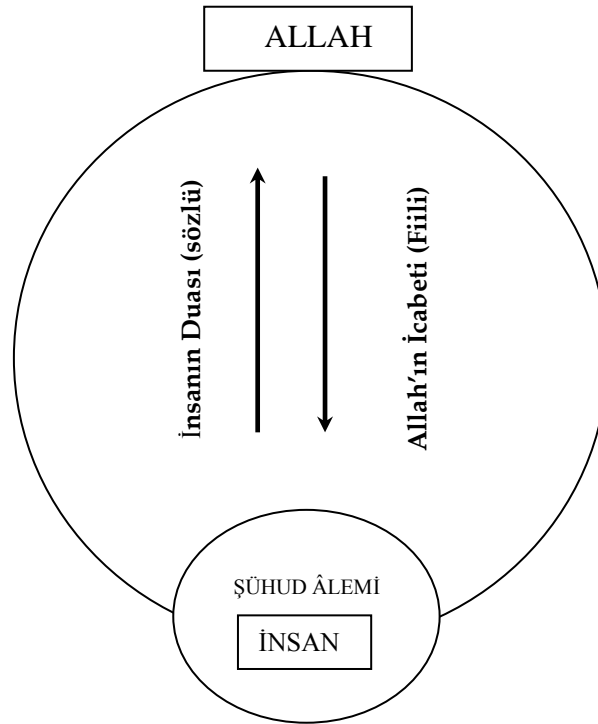
¹⁰³ Secde 32/16.

¹⁰⁴ Tirmizi, Da'avat, 66.

Müslümanlar, hemen her gün farklı ifadelerle, gerek münferiden gerekse topluca dualarını Allah'a arz ederler. Kur'an'da insan-Allah ilişkisinin samimi ve sıcak bir diyaloga dayandığını gösteren birçok örnek bulunmaktadır.¹⁰⁵

Vahye muhatap olan insandan beklenen *iman* veya *inkâr* tutumlarından birisi gerçekleşirken, duada da, insanın Allah'tan beklediği bir karşılık vardır. Kur'an, bunu *isticâbe* diye adlandırmıştır ki "*cevap verme*", "*cevaba hazır olma*" demektir. Kur'an'da bizzat Allah, insanın duasına karşılık vereceğini açıklamaktadır. Dua ve icâbet konusunda Allah şöyle buyurmaktadır:

"(Ey Muhammed) Kullarım sana beni sorduklarında de ki: Ben çok yakınımdır; bana dua ettiğinde, dua edenin isteğine karşılık veririm. O halde, benim davetime uysunlar ve bana güvensinler ki, doğru yolu bulabilsinler."¹⁰⁶ "...Bana dua edin, duanıza cevap vereyim..."¹⁰⁷

Şekil 3: Dua ile iletişim (Sözsüz iletişim)

¹⁰⁵ Âli İmrân 3/8,16; Meryem 19/4; Furkân 25/74; Mü'min 40/15.

¹⁰⁶ Bakara 2/186.

¹⁰⁷ Mü'min 40/60.

Yukarıdaki şekilde görüldüğü gibi, dua ve isticâbe karşılıklı bir konumdadır. Bir farkla ki, dua sözlü, isticâbe ise fiildir.¹⁰⁸ Kur'an, isticâbe fikrine o kadar önem verir ki, duaya karşılık vermemeyi, sahte ilâhlığın en belirgin işareti sayar.¹⁰⁹

b) İnsandan Allah'a Sözsüz İletişim

İnsanlık tarihi incelendiğinde, dinlerle beraber çeşitli ibadet şekillerine de rastlanmaktadır. İbadetlerin Yaratıcı ile iletişime geçme gibi bir boyutu vardır ki bu, insanlara lahuti âlem ile irtibata geçmesini sağlamaktadır.¹¹⁰ Esasen din duygusu gibi, belki de onun doğal bir gereği olarak ibadet ihtiyacı da fitridir.

Psikolojik açıdan ibadet, insanla Yaratıcı arasında ilişki ve iletişimin insana ait söz, beden duruşu ve hareketler gibi sembolik eylemlerin ifadesi olarak anlaşılır.¹¹¹

İnsanın eylemleri, sözlerinden çok daha açık bir şekilde onun gerçek inancını gösterir. Dini bir vecibe olarak yerine getirilen her ibadetin belirlenmiş bir şekil ve kalıbı vardır. İnsan, Allah'a olan bağlılığını bu form içinde ifade etmek durumundadır. Genel olarak bu kalıp, sembolik mahiyette olup ibadetin ayrılmaz bir parçasıdır. İbadetin şekli, onun manasının yaşanmasında doğrudan doğruya etkili olmaktadır. Çünkü böyle bir yaşayış, dini bir görev olduğu kadar, kişinin insani güç ve kabiliyetlerinin gelişmesinde de önemli bir rol oynamaktadır. Bu durum ibadetleri sembolik bazı eylemlerden çıkararak, şuur üstü bir alanda kişiyi farklı tecrübelerle iletmektedir. Allah'ı hatırlama ve anma, bütün ibadetlerin özünü oluşturur. Allah'ı hatırlayan, O'nun varlığını hisseden kimse, günlük şuurunun sıradan etkisi dışına çıkarak varoluşun üstün bir boyutuna ulaşır. Böylece ibadet, kişiyi zaman ve mekânın ötesinde hiçbir şeye benzemeyen ilâhî hakikatle karşı karşıya getirmekle onda bir şuur genişlemesine imkan vermektedir.¹¹² Bu güç ve kabiliyetle kişi hem varolan fitri yeteneklerini artırmakta, hem de yaratanına karşı olan sorumluluğunu yerine getirmektedir.

Din sadece tasavvurlar ve fikirler toplamından ibaret olmayıp, aksine duygu ve davranış olarak varlığını hissettirir. Dinde ibadetlerin, kutsalla bağ kurulması ve onunla iletişimi sağlaması bakımından derûnî bir fonksiyonu vardır.¹¹³ Kişinin, Allah ile haberleşme vasıtalarından biri olan ibadet, kul-ilâh ilişkisinde, bir fonksiyona sahiptir. İslam'da bu iletişim yol ve metotları çok iyi bir şekilde belirlenmiştir. İbadet, bu iletişimin yegâne unsuru olarak kabul edilmektedir. Bütün ibâdetlerin özü ve aslı, Allah'la daima beraber olmaktır.¹¹⁴ İslami ibadetlerin ilk ve en önemli işlevi, kul ile Allah arasında sağlam ve daimi bir diyalogun kurulmasını temin etmesidir. Çünkü her ibadet,

¹⁰⁸ Izutsu, age., s. 227.

¹⁰⁹ Fâtır 35/14.

¹¹⁰ H. Emin Sert, *Kur'an'da İnsan Tipleri ve Davranışları*, Bilge Yay., İstanbul 2004, s. 119.

¹¹¹ Hökelekli, "İbadet", DIA., Ankara 1999, c. XIX, s. 247.

¹¹² Hökelekli, agm., DIA, c. XIX, s. 250 vd.; Mehmed Bayraktar, *İslam İbadet Fenomenolojisi*, Akçağ Yay., Ankara 1987, s.9-11.

¹¹³ Enver Günay, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yay., İstanbul 1998, s. 225.

¹¹⁴ Bakara 2/198, 200, 203; Âli İmrân 3/191; Nisâ 4/103.

kuldan Allah'a yönelen bir teslimiyet, itaat, tazim, bağlılık ve şükran ifadesidir. Allah tarafından gelen sözlü emir ve talimatlara, bedensel ifadelerle kulların cevabıdır. İbadet maksadıyla yapılan bütün davranışlar, bedensel konuşmanın sözcükleri ve cümleleridir. Bunun için bedensel dil anlatımları insanların duygu ve düşüncelerini anlatmakta sözden bazen daha etkili olmaktadır.

İbadetler çeşitli açılardan incelenebilir, ancak araştırma konumuz açısından ibadetlere baktığımızda, kul-ilâh ilişkisinde, aşağıdan yukarıya doğru sözsüz iletişim fonksiyonunu en iyi yansıtan, namazdır. Bu gerçek Kur'an'da; ".....Beni anmak için namaz kıl" ¹¹⁵ şeklinde beyan edilerek, namazın hikmetinin ve gayesinin Allah'ı anmak, hatırlamak, onunla her daim beraber olmak olduğu belirtilmektedir. İletişimin en temel unsuru olan karşılıklı etkileşim, Kur'an'da; "Öyle ise beni (taat ve ibadetle) anın ki, ben de sizi anayım..."¹¹⁶ şeklinde ifadesini bulmaktadır. Nitekim büyük mutasavvuf Ebû Talib el-Mekki'ye (öl. 386/996) göre, namaza, kul ile Allah arasında kurulan bir diyalog, kulun Rabbi ile vuslatını devam ettirebilmesi için lütfettiği bir randevu olması yönüyle vuslat (kavuşma, mülaki olma) anlamında salât denilmiştir.¹¹⁷

Namazda sözlü unsurların içerisinde Kur'an okumak, şehâdet ve Peygamber'e salavat getirmek bulunmasına rağmen, namaz insanın Allah ile sözsüz iletişim şeklidir. Çünkü namazda kullanılan sözlü unsurlar ayinin bir parçasını teşkil eden sözlerdir. Ancak bu sözlü unsurlar, gelişigüzel sözler değildir. Sözler kadar önemli olan ibadet kalıpları ise, insanın Allah'ın huzurunda duyduğu derin huşûnun beden diliyle ifadesidir.¹¹⁸

Dini duygu ve düşünceler özgün bedensel duruş ve hareketlerle, sözlü olmayan yollarla ifade edilebilir. Sözlü olmayan işaret ve sembollerin, sözlerle birleşmesi durumunda daha etkili bir güce erişir.¹¹⁹ Namaz kılarken yapılan bedensel hareketler, İnsan-Allah iletişiminde beden dilinin kullanıldığının göstergesidir. Namazda yönelme, ayağa kalkma, rükûya eğilme, secdeye kapanma; Allah ile iletişimde beden dilinin kullanıldığının açıkça ortaya koymaktadır. Kâbe sembolizmi ile namaz ilişkisi ilk bakışta namazdaki yönelme davranışı ile sınırlıymış gibi algılanır. Ancak gerek namaz ibadetinde gerekse hac ibadetinde Kâbe merkezli bütün bedensel vaziyet alışlar Allah'a beden diliyle yönelmeyi, O'nunla iletişim kurmayı amaçlar.

¹¹⁵ Tâhâ 20/14.

¹¹⁶ Bakara 2/52.

¹¹⁷ Ebû Talib Muhammed b. Ali el-Mekki, *Kûtu'l-Kulûb*, c. II, Matbaatu Mustafa, Mısır 1961, s. 204.

¹¹⁸ Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, y.y., t.y., c. I, s. 341; Ebû Abdülaziz Şah Veliyyullah Ahmed b. Abdürrahim Dihlevi, *Hüccetullahi'l- Bâliğa*, çev. Mehmet Erdoğan, İz Yay., İstanbul 1994, c. I, s. 268; Izutsu, age., s. 171.

¹¹⁹ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s. 235.

Kur'an, namazda yüzün dosdoğru Kâbe'ye çevrilmesini, bedenın tamamen yönelmesini öngörür. Kur'an'da, yüz kelimesiyle kastedilen, insanın bütün bedenidir. Yönelmenin yüzle ilişkilendirilmesi, yüzün yönelme eylemine dayanak ve ölçü olmasından dolayıdır.¹²⁰

Bireyler arasında ki iletişimde de bedenın üst yarısının ve ayak uçlarının dönük olduğu yön, kişinin zihinsel ve duygusal enerjisinin çevrili olduğu yöndür.¹²¹ Kişi namazda kıbleye yönelmekle bütün ilgisini, duygusal ve zihinsel enerjisi ile Allah'a çevirdiğini gösterir. Allah'ın aşkınlığını sembolize eden Kâbe'ye yönelerek beden diliyle metafizik iletişim kurmaya çalışır.

Değerlendirme ve Sonuç

İnsanoğlu, bireysel ve toplumsal, maddi ve manevi varlığını devam ettirmede hiç şüphesiz iletişime muhtaçtır. Başka ifade ile insanın kendini iletişimden soyutlaması mümkün değildir. Çünkü iletişim, insanın kendi varlığının farkından olması ve bunu bütün varlık alanlarıyla paylaşmasıdır.

Kur'an, Allah merkezli bir kitap olmasına rağmen temel muhatabı insandır. İnsanın yaratılmasıyla başlayan ve değişik şekillerde devam edegelen Allah-insan iletişiminin yazıya dökülmüş son şekli olan Kur'an; insanlar arası iletişim için hem bir araç, hem de birey ve toplumla ilgili mesajları düzenleyen en önemli kaynaktır. Kur'an'ın ortaya koyduğu interaktif iletişim süreci, kaynağı Allah, hedefi başta insan olmak üzere bütün varlıktır. Bu iletişim sürecinde mesaj kaynağı Allah, vasıtası Cebrail, alıcılar ise Peygamberler ve insanlardır. Bu süreçte iletişim, sözel veya sözel olmayan unsurlarla gerçekleşmektedir.

Allah'tan insana doğru olan sözel iletişim unsuru vahiy olarak adlandırılırken, insandan Allah'a doğru olan yönelişe dua denmektedir. Kur'an, insanın yaşadığı varlık alanında yer alan olgulardan bahsetmenin yanında, metafizik alandaki varlıkların en temel kavramı olan Yaratıcıdan da bahsederek, Allah'ın insanın algı dünyasında yer almasını sağlamaktadır. Bunu da şüphesiz vahiyle gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla vahiy Allah-insan iletişiminin temel unsurlarından biridir ve vahiy kavramını anlamadan, Allah-insan iletişiminden bahsetmek mümkün değildir

En genel anlamıyla vahiy, Allah'ın beşer ile dilediği biçimde iletişim kurma ve konuşma çeşitlerinden her birine verilen isimdir. İlahi mesajın algılanması ve anlaşılması, muhatabın özelliklerine göre sunulmasına bağlıdır. Bunun için Kur'an, vahyin Arapça bir dil üzerinden şekillendiğine vurgu yapar. Her ne kadar vahyin kaynağı ilâhi olsa da kullandığı dil, hitap ettiği toplumun dilsel kalıp ve düşünüş tarzlarını yansıtmaktadır. Aslında Kur'an'da sık sık dile getirilen Kur'an'ın Arapça indirildiğini ifade eden ayetler, mesaj dilinin muhatabın anlayacağı ve algılayacağı dil ve özelliklere sahip olması gereğini ortaya koymaktadır. Kur'an, insanın bakış açısıyla

¹²⁰ Râzi, age, c. II, s. S. 123.

¹²¹ Zuhul Baltaş ve Acar Baltaş, *Bedenin Dili*, Remzi Kitapevi, İstanbul1998, s. 120.

olay ve olguları değerlendirip analiz etmekte, ilahi mesajların amaç ve gayelerini insanlara anlayabilecekleri üslupla sunmaktadır.

İnsanın Allah'la olan sözel diyalogu dua; insan ile Allah arasında bir haberleşme veya iletişim aracıdır. İlk bakışta bu iletişim, "insandan Allah'a" şeklinde tek yönlü olarak değerlendirilebilir. Ancak bireyin dua vasıtasıyla yaptığı taleplerine Allah tarafından cevap verilmesi, çift yönlü iletişimi meydana getirmektedir. Allah kuluna cevap vermek için onun kendisine yönelmesini talep etmektedir.

Yaratan ve yaratılan arasında iletişimi sağlayan ve mesaj akışını gerçekleştiren unsurlarında bir diğeri de sözel olmayan unsurlardır. Bunlar, Allah'tan insana doğru mesaj veren kevnî ayetler ve insanda Allah'a doğru ibadetlerdir. Kur'an, insanın fizikî boyutundan ziyade düşünen, akleden bir varlık olarak yaratılmış olmasına vurgu yapmıştır. İnsanı, Allah'ın teklifine muhatap kılan, O'nun emanetini yüklenerek mükellef olmasının yegane nedeni, insanın akıl ve düşünme yetisine sahip olmasıdır. İnsanın bu özelliği, kainattaki sayısız çeşitlilik ve farklılıkları yaratan, bunları bir düzen ve kanuna bağlayan yaratıcının varlığının delilleri olarak algılama ve anlaşılmasını sağlar. İnsanın bu cehd ve gayreti, Allah'la Rab kul ilişkisini başlatır. Bu ilişkinin sağlıklı ve anlamlı gelişebilmesi ise ibadetlerle mümkündür.

İslam'da ibadetler birey ile Allah ilişkisini anlamlandıran sembolik tarzdaki jestler ve bunlara eşlik eden sözel formüller şeklinde düzenlenmiştir. Bu bağlamda ibadet, bireyin kendini aşkın varlığa çok yakın hissettiği, onunla deruni ilişkiler ve heyecanlar içinde olduğu hissini veren özel bir tecrübe ve bu tecrübeye dayalı her türlü eylem ve işlemlerdir. İbadetlerdeki beden dili yani sembolik davranışlar, bireyin zihinsel duygu ve düşüncelerinin yönünü tespit etmede oldukça etkilidir. Aslında ibadetlerde aranan, sürekli Allah ile beraber olma şuurunun canlı tutulmasıdır. Kişi ister ibadet esnasında, isterse ibadet dışında olsun bu şuurunu canlı tutma ve Allah'ın her an kendisiyle birlikte olduğunu hissetmesi esastır.

İnsanın gerek kendi varlık gurubuyla gerekse kendi dışındaki varlık guruplarıyla olan iletişim düzeni, çok yönlülük esasına dayanır. Bu iletişim alanlarıyla, sağlıklı bir ilişki ve iletişim kurmak, ancak insanın Yaratanı ile olumlu bir iletişim sürecini gerçekleştirmesine bağlıdır. Dolayısıyla ilâhî vahyin amacı, insan kabiliyetlerini en üst seviyede geliştirerek, onu üstün varlık bilincine ulaştırmaktır.

KAYNAKÇA

ACLÛNÎ, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l- Hafâ*, Dâr İhyau't-Turasi'l-'Arabi, Beyrut 1932.

ALBAYRAK, Halis, *Kur'an'da İnsan-Gayb İlişkisi*, Şule Yayınları, İstanbul 1993.

ALBAYRAK, Halis, *Vahiy Gerçeği*, TDV. Yayınları, Ankara 1990.

- ASLAN, Abdülgaffar, *Kur'an'da Vahiy*, Ankara Okulu, Ankara 2000.
- ATEŞ, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1998.
- AYDIN, Hüseyin, *İlim, Felsefe ve Din açısından Yaratılış ve Gayelilik*, DİB Yayınları, Ankara 1991.
- AYDIN, Mehmet S., *Din Felsefesi*, Selçuk Yayınları, Ankara 1996.
- AZİZ, Aysel, *İletişime Giriş*, Aksu Kitapevi, İstanbul 2008.
- BALTAŞ, Zuhâl ve Acar Baltaş, *Bedenin Dili*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1998.
- BAŞÇI, Vahdettin, *Gazali'de İbadet Kavramının Felsefi Bir Tahlili*, AÜİF. Yayınları, Erzurum 1994.
- BAYRAKTAR, Mehmed, *İslam İbadet Fenomenolojisi*, Akçağ Yay., Ankara 1987.
- BEŞER, Faruk, "Vahiy", *Usûl, Adapazarı* 2005/1, sy.III, s. 48.
- BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmail, *Sahihu'l-Buhari*, Dâru İbn Kesir, Beyrut 1987.
- CARREL, Alexis, *Dua*, çev.: M. Alper Yüçetürk, Yağmur Yayınları, İstanbul 1967.
- CÜRCÂNÎ, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerif, *et-Ta'rîfat*, İstanbul 1308.
- ÇAĞIL, Necdet, *İlahi Kelâmın Tabiatı*, İnsan Yayınları, İstanbul 2003.
- ÇUBUKÇU, İbrahim Agâh, *İslâm Felsefesinde Allah'ın Varlığının Delilleri*, AÜİF Yayınları, Ankara 1978.
- DEMİRCİ, Muhsin, *Vahiy Gerçeği*, İFAV Yayınları, İstanbul 1996.
- DERVEZE, İzzet, *Kur'anü'l-Mecid*, Ekin Yayınları, İstanbul 1997.
- DİHLEVÎ, Ebû Abdülaziz Şah Veliyyullah Ahmed b. Abdürrahim, *Hüccetullahi'l-Bâliğa*, çev.: M. Erdoğan, İz Yayıncılık, İstanbul 1994.
- DUMAN, Zeki, *Vahiy Gerçeği*, Fecr Yayınları Ankara 1997.
- EBÛ ZEYD, Nasr Hâmid, *İlahi Hitabın Tabiatı*, çev.: M. E. Maşalı, Kitâbiyât Yayınları, Ankara 2001.
- ERDEM, Hüsameddin, *Son Devir Osmanlı Düşüncesinde Ahlâk*, Sebat Ofset Matbaacılık, Konya 1996.
- ERDOĞAN, İrfan, *İletişimi Anlamak*, Erk Yayınları, Ankara 2002.
- ERDOĞAN, Mehmet, *Akıl-Vahiy Dengesi Açısından Sünnet*, İFAV Yayınları, İstanbul 1995.
- FÎRÛZÂBÂDÎ, Ebü't-Tahir Mecdüddin Muhammed, *el-Kamusü'l-Muhit*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1993.
- GARAUDY, Roger, *Yaşayanlara Çağrı*, çev.: Cemal Aydın, Nûri Aydoğmuş, Pınar Yayınları, İstanbul 1986.

- GÖRGÜN, Tahsin, " Kur'an: Vahyin Özü", İslam'a Giriş, DİB. Yayınları, Ankara 2007, s. 57.
- GÜNAY, Enver, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul 1998.
- HÖKELEKLİ, Hayati, *Din Psikolojisi*, TDV. Yayınları Ankara 1998.
- HÖKELEKLİ, Hayati, "İbadet", DIA., Ankara 1999, c. XIX, s. 247.
- IZUTSU, Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, çev.: Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul ty.
- İBN 'ÂŞÛR, Muhammed Tahir, *Tefsirü'l- Tahrir ve't- Tenvîr*, yy., trs.
- İBN HALDUN, Ebû Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman, *Mukaddime*, çev.: Zakir Kadiri Ugan, Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı kültür eserleri dizisi, Ankara 1986.
- İBN MANZÛR, Ebû'l-Fadl Cemaluddîn Muhammed, *Lisânu'l-Arab*, Dâru'l- Fikr, Beyrut 1990.
- İBN SİDE, Ali b. İsmail, *el-Muhkem ve'l-Muhiti'l-A'zam fi'l-Luğa*, Ma'hedu'l-Mahtûtati'l-Arabiyye, Kahire 1996.
- İBRAHİM, M. Zakyi, "Kur'an'da İletişim Modelleri: Allah-İnsan Etkileşimi", çev.: Burhan Sümertaş, DEÜİFD, sy: XXXI/2010, s. 235.
- İKBAL, Muhammed, *İslâm'da Dini Düşüncenin Yeniden Doğuşu*, çev.: Ahmet Asrar, Birleşik Yayınları, İstanbul 1984.
- İSFEHÂNÎ, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Râğib, *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*, Mısır 1961.
- KEFEVÎ, Ebû'l-Bekâ Eyyûb b. Mûsâ el-Hüseyinî, *el-Külliyât*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1993.
- KİRMÂNÎ, Abdullah Şemseddin Muhammed, *Sahihü'l-Buhâri bi-Şerhi'l-Kirmani*, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut 1981.
- MEKKÎ, Ebû Talib Muhammed b. Ali, *Kâtû'l-Kulûb*, Matbaatu Mustafa, Mısır 1961.
- MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyin el-Kuşeyri en-Nisaburi Müslim b. el-Haccac, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut 1956.
- MCQUAİL, Denis /Sven Windahl, *İletişim Modelleri*, çev. Konca Yumlu, İmge Kitapevi, Ankara 2005.
- NASR, Seyyid Hüseyin, *İnsan ve Tabiat*, çev: N. Avcı, Yeryüzü Yayınları, İstanbul 1982.
- ÖZCAN, Hanifi, *Epistemolojik Açıdan İman*, İFAV., İstanbul 1997.
- PARLADIR, Selahaddin, "Dua", DİA, Ankara 1994, c. IX, s. 530.

- RÂZÎ, Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin, *Mefatihü'l-Gayb*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1985.
- SABUNCUOĞLU, Zeyyat ve Murat Gümüş, *Öğütlerle İletişim*, Arıkan Yayınları, İstanbul 2008.
- SCHUON, Frithjof, *Varlık, Bilgi ve Din*, çev. drl. Şahabeddin Yalçın, İnsan Yay, İstanbul 1997.
- SERT, H. Emin, *Kur'an'da İnsan Tipleri ve Davranışları*, Bilge Yayınları, İstanbul 2004.
- SUBHÎ'S-SÂLİH, *Mebâhis fi 'Ulûmi'l-Kur'an*, Dâru'l-İlim, Beyrut 1968.
- ŞERİATİ, Ali, *Dua*, çev.: Ali Erçetin, Birleşik Yayınları, İstanbul 1999.
- TELMAN, Nursel/ Pınar Ünsal, *İnsan İlişkilerinde İletişim*, Epsiyon Yay., İstanbul 2005.
- TİRMİZİ, Ebû İsa Muhammed b.İsa b.Sevre es-Sülemi, Sünen, Çağrı Yay, İstanbul 1981.
- UYANIK, Mevlüt, *Felsefi Düşünceye Çağrı*, Elis Yayınları, Ankara 2003.
- VURAL, Mehmet, *İslam Felsefesi Sözlüğü*, Elis Yayınları, Ankara 2003.
- WATT, Montgomery, *Günümüzde İslâm ve Hıristiyanlık*, çev.: Turan Koç, İz Yayınları, İstanbul 1991.
- YAZIR, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, y.y., t.y.
- ZEMAŞERİ, Ebû'l-Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *el-Keşşaf an Hakaiki't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vücuhi't-Te'vil*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1977.
- ZÜRKÂNÎ, Muhammed Abdulazim, *Menâhîlu'l 'İrfân fi 'Ulûmi'l-Kur'an*, Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire 1943.
- ZERKEŞİ, Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed, *el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut t.y.
- ZILLIOĞLU, Merih, *İletişim Nedir?*, Cem Yayınları, İstanbul 2007.